

SHARQ MUTAFAKKIRLARIDAN ABU HOMID MUHAMMAD IBN MUHAMMAD AL-G‘AZZOLIY O‘QUV FAOLIYATI MOTIVATSIYASI HAQIDAGI QARASHLARI

Xaydarov Fazliddin Ikramovich

O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari
akademiyasi, ”Harbiy psixologiya va pedagogika” kafedrası professori.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada G‘azzoliy o‘smirlarning tarbiyaviy faoliyatidagi motivatsion sohani ilmiy tadqiq etishda tarbiyaviy motivatsiya haqidagi ilg‘or g‘oyalarini ilgari surgan mutafakkirlardan biridir. Abu Homid Muhammad ibn Muhammad al-G‘azzoliy fikrlari asosida uslubiy tamoyil talablari va ularni amalga oshirish xususiyatlari haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: “Ilmiy kitob” “Ihyo”, “ustoz-shogird”, o‘quvchining ma’naviy qiyofasi, uning “yuragi”, motivatsiyasi, tor ijtimoiy motivlari, “tor ma’no motivi”, maqsad, intilish, munosabat, his-tuyg‘ular, qadriyatlar, bo‘limlar, g‘oyalar, his-tuyg‘ular, iroda, tizimli yondashuv.

ВЗГЛЯДЫ АБУ ХАМИДА МУХАММАДА ИБН МУХАММАДА АЛЬ- ГАЗАЛИ ВОСТОЧНЫХ МЫСЛИТЕЛЕЙ НА МОТИВАЦИЮ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

АННОТАЦИЯ

В этой статье Газали является одним из мыслителей, выдвинувших свои передовые идеи об образовательной мотивации в научном исследовании мотивационного поля в образовательной деятельности подростков. На основании взглядов Абу Хамида Мухаммада ибн Мухаммада аль-Газали обсуждаются требования методологического принципа и особенности их реализации.

Ключевые слова: «Научная книга» «Ихё», «учител-ученик», духовный образ ученика, его «сердце», мотивация, узкие социальные мотивы, «узко-смысловый мотив», цели, стремления, установки, эмоции, ценности, сечения, идеи, чувства, сила воли, системный подход.

THE VIEWS OF ABU HAMID MUHAMMAD IBN MUHAMMAD AL-GHAZALI FROM THE EASTERN THINKERS ON THE MOTIVATION OF EDUCATIONAL ACTIVITY

In this article, Ghazali is one of the thinkers who put forward his advanced ideas on Educational Motivation in the scientific study of the motivational field in the educational activities of adolescents. Based on the views of Abu Hamid Muhammad ibn Muhammad alGhazali, the requirements of the methodological principle and the features of their implementation are discussed.

Keywords: "Book of Science" of "Ihyo", "teacher-student", the spiritual image of the student, his "heart", motivation, narrow social motives, "narrow meaningful motive", goals, aspirations, attitudes, emotions, values, cross-sections, ideas, feelings, willpower, systematic approach.

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION).

Ta'lim motivatsiyasi bo'yicha o'zining ilg'or fikrlarini ilgari surgan mutafakkirlardan yana biri G'azzoliydir. Abu Homid Muhammad ibn Muhammad alG'azzoliy (1058-1111)-Sharqning ulug' mutafakkiri, yirik olim, o'z ilmlarini amalda qo'llagan mutasavvuf, har jihatdan komil inson. Bu ulug' zot o'z davrining olimlari tomonidan ulkan bahoga musharraf bo'lgan shaxsdir. "O'z asarlari bilan Imom G'azzoliy jahon ilm-faniga salmoqli ta'sir ko'rsatib, keyinchalik Ibn Rushd, Ibn Xoldun, Immanuel Kant, Rene Dekart, David Yum va Georg Hegel kabi mutafakkirlarning yuzaga kelishiga maydon ochib berdi"[5].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA (ЛИТЕРАТУРА И МЕТОДОЛОГИЯ / METHODS).

Harbiy xizmatchilar faoliyati davomida ularning axloqiy-ruhiy holariga turli xil omillar ta'sir ko'rsatadi. Harbiy-kasbiy faoliyat doirasidagi vazifalarni bajarish davomida harbiy xizmatchilarning mustahkam va barqaror axloqiy-ruhiy holatini ta'minlash uchun shaxsiy tarkibga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash va ularga qarshi tegishli chora-tadbirlarni qo'llash lozimdir.

NATIJALAR (РЕЗУЛЬТАТЫ / RESULTS).

Biz Imom G'azzoliyning ilm olish va ilm berish fazilatlarini, ularning qonunqoidalari to'g'risidagi fikrlariga to'xtalib o'tmoqchimiz. Bu muammo yuzasidan uning "Ixyo ulumid-din" asarida batafsil bayon qilinadi. Mazkur asar o'z ichiga to'rtta katta mavzuni jamlagan bo'lib (ibodatlar, urf-odatlar haqidagi qism, halok qiluvchi va najot beruvchi narsalar), har bir mavzu o'ntadan, jami qirqta kitobni o'z ichiga olgan. Mujassam qirqta kitobning birinchisi "Ilm kitobi" deb ataladi. "Ihyo"ning "Ilm kitobi" bilan boshlanishi ham ilmning mavqei, fan olamida tutgan o'rni mutafakkir tomonidan

naqadar yuksak baholanganligini ko'rsatib turibdi. Ilm olish to'g'risida, o'quv faoliyati va o'quv motivlari haqida "Ilm kitobi"ning beshinchi "Ta'lim oluvchi va ta'lim beruvchi odoblari haqida" deb nomlangan bobida atroflicha fikr yuritiladi. Imom G'azzoliy ilm tolibi rioya qilishi lozim bo'lgan ko'plab odob va zohiriy vazifalar mavjudligi haqida yozadi hamda ularning o'ntasiga tavsif berib o'tadi.

"Birinchil vazifa: o'quvchi avvalo qalbini jirkanch xulqlardan, mazmum- yomon sifatlardan poklab olishi kerak" [2,]. Bu vazifa mohiyati har bir o'quv faoliyati bilan shug'ullanayotgan o'quvchi uchun muhim psixologik vosita sifatida xizmat qiladi. Yuqorida ta'kidlaganimizdek, o'quv motivlarini "ijobiy va salbiy" turlarga ajratish an'anaga aylanganligi uchun motivlarni tanlashda yoki motivlarni shakllantirish jarayonida o'quvchining ruhiy-ma'naviy qiyofasi, uning "qalbi" muhim ahamiyat kasb etadi. Ilm olish, G'azzoliyning fikricha, Allohning farzini ado etish ekan, o'quvchi pok qalb bilan ilmning ortidan quvmog'i lozim. Faqat ana shundagina o'quvchi amalga oshirgan o'quv faoliyatining mahsuli ijobiy ahamiyat kasb etishi mumkin.

"Ikkinchi vazifa: tolibi ilm dunyoviy mashg'ulotlarini ozaytirmog'i, ahli va vatanidan yiroqda bo'lmog'i lozim. Chunki ular bilan aloqa o'quvchini maqsadidan chalg'itadi" [2]. Imom G'azzoliyning fikricha, o'quvchi ilmdan tashqari, boshqa mashg'ulotlar bilan shug'ullangani sari fikrlari turli tomonga sochiladi, diqqati chalg'iydi va narsalarning haqiqatini bilish, muhim belgilarini egallash qiyinlashadi. Darhaqiqat, XX asrning oxirlarigacha ta'limning kunduzgi, kechki va sirtqi ko'rinishlari mavjud bo'lib, har bir ko'rinishda o'quvchi o'z o'quv faoliyatiga har xil munosabatda bo'lar edi. Tabiiyki, har xil munosabat turlicha o'quv motivlarini vujudga keltiradi. Kunduzgi ta'limda o'quvchilarning asosiy vazifasi-ilm olish bo'lib, aksariyat vaqtini o'quv faoliyatiga ajratar edi. Kechki ta'limda esa o'quvchi kunduzi mehnat faoliyati bilan shug'ullanib, kechki paytdagina o'quv faoliyati bilan mashg'ul bo'lardi. Bunda ko'pincha o'quvchi asosiy o'quv maqsadidan chalg'ir edi. Buning natijasida ta'lim samaradorligi keskin pasayib ketardi. Sirtqi ta'limda esa o'quvchining ilm olishga munosabati yanada sustlashadi. Chunki o'quvchini aksariyat hollarda "ilm olish" motivi emas, balki "hujjat (diplom) olish" motivi boshqaradi. Shuni mamnuniyat bilan qayd qilish kerakki, bugungi kunga kelib, ta'limning birinchi ko'rinishiga, ya'ni o'quvchi faqat ilm olish faoliyati bilan shug'ullanadigan sharoitlarga asosiy e'tibor qaratilyapti.

"Uchinchi vazifa: o'quvchi ilmdan kibrlanmasligi, ustoziga qarshi chiqmasligi shart" [2]. Bu o'rinda muallif ilm tolibining e'tiborini ikki narsaga qaratadi: birinchisi – ilm olishdagi kibr. Kibr-ilm tolibining martabasini pasaytiruvchi salbiy axloqiy sifat sanaladi. Insondagi axloqiy sifatlar motivlarining shakllanish jarayoniga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Bu ta'sir esa psixologik jihatdan to hanzgacha tadqiq qilinmagan.

Ikkinchisi – ilm tolibi bilan muallim-ustoz o‘rtasidagi munosabat masalasi. Bu munosabat ijobiy ko‘rinishga ega bo‘lsagina, ilm olish samaradorligi yuqori bo‘ladi. Agar o‘quvchining ilmga va ilm beruvchiga nisbatan munosabatlari ijobiy bo‘lmas ekan, olinadigan ilmni ham ijobiy deb baholash mumkin emas.

“To‘rtinchi vazifa: ilm olishni ilk boshlagan kishi xoh dunyo, xoh oxirat masalalarida bo‘lsin, odamlarning ixtiloflariga quloq solishdan saqlanishi lozim” [2]. Bu vazifaning motivatsiya psixologiyasi nuqtai nazaridan sharhi quyidagicha: o‘quv faoliyatini amalga oshirish uchun ma‘lum o‘quv motivlari shakllanadi. Aniq o‘quv motivlarini egallagan o‘quvchigina o‘z faoliyatida qat‘iyat va shijoat ko‘rsatadi. Odamlarning ixtiloflariga ahamiyat bergan kishida esa motivlar mukammal bo‘lmasligi mumkin. Chunki ixtiloflarga moyil odamlar faromushlik va parokandalik illatiga ega bo‘lib qolishadi. Shuning uchun ham o‘quvchi ixtiloflarga e‘tibor bermasdan, o‘z oldiga qo‘ygan maqsad (motiv) ga erishish uchun qat‘iyat bilan intilmog‘i lozim.

“Beshinchi vazifa: tolibi ilm barcha mahmud ilmlarni, ularning biror turini qoldirmasdan o‘rganmog‘i va oldiga qo‘ygan maqsadiga yetishmog‘i lozim” [2]. Imom G‘azzoliy “barcha mahmud ilmlar” deganda, inson kamoloti uchun xizmat qiladigan, o‘zini va o‘zgalarni tanitadigan ilmlarni nazarda tutadi. Bitta soha bo‘yicha chuqur bilimga ega bo‘lgan odamdan ko‘ra, ko‘pgina sohalar bo‘yicha o‘rtacha darajadagi bilimni egallagan odam afzal, deb hisoblaydi. “Chunki insonlar o‘zlari bilmaydigan narsalarning dushmanlaridir”, boshqa joylarda qo‘yilmagan deb sharhlaydi bu fikrni Imom G‘azzoliy [2].

Inson tabiatan o‘zi bilmagan narsani inkor qilishga moyillik his etadi. Shuning uchun undagi har taraflama, ko‘p qirrali bilim yangi o‘rganayotgan narsani chuqurroq bilishga yordam beradi. Bundan tashqari, ko‘p sohalar bo‘yicha keng qamrovli bilim odamning ma‘lum masala bo‘yicha chiqaradigan xulosasi asosli va mantiqiy bo‘ladi. Qadim Sharq olimlarining mutafakkir, ya‘ni ko‘plab tafakkur sohalar bo‘yicha yetuk olim bo‘lib yetishganligining sababi ham xuddi shundadir. Chunki Sharq ilmu urfoni olimlarga shunday talablarni qo‘ygan. Shuning oqibatida ibn Sino – ham tabib, ham faylasuf, ham shoir, ham ilohiyotchi, ham notiq, ham muarrih, ham falakiyot bilimdoni va hokazo. Forobiy ham, Beruniy ham, Xorazmiy ham, ar-Roziy va boshqa ko‘plab Sharq allomalari ko‘pgina tafakkur sohalar bo‘yicha yuksak ilm sohiblari edilar. Imom G‘azzoliyning yuqoridagi fikri “O‘quv motivatsiyasi psixologiyasi” faniga qanday ozuqa beradi? Har qanday ilm o‘rganuvchi, oliy ta‘lim tizimi talabasi o‘quv faoliyatini tor mazmunli va tor ijtimoiy motivlar asosiga qurmasligi kerak. “Tor mazmunli motiv” deganda, o‘quvchini faqatgina bitta soha va tor doirada bilim olishga chorlovchi motiv tushuniladi. Bu motiv salbiylikka moyil motiv hisoblanadi. Shuning

uchun ilm beruvchilar o'quvchilarda keng ko'lamdagi ham mazmunli, ham shaklan xilma-xil motivlarni shakllantirishga intilmoqlari lozim.

Xulosa o'rinda ta'kidlash joizki, G'azzoliy ilmni keng qamrovli holda o'rganib bo'lgandan so'ng, "umr sarmoyasi yetsa, ularni chuqurlashtirish kerak", degan taklifni ilgari suradi [2]. Bu bilan olim ilm olish va uni chuqurroq o'rganish muddatlarini ko'rsatib beradi.

"Oltinchi vazifa: ilm olishda shogird turli ilmlarga kirishib ketmasligi, barcha tartiblarga rioya qilishi va muhimrog'idan boshlashi lozim" [2]. Bir qarashda, oltinchi vazifada ilgari surilgan fikrlar guyoki bir-birini inkor qilayotganday tuyuladi. Aslida Abu Homid G'azzoliy bu o'rinda "turli ilmlar" deganda inson uchun foyda bermaydigan ilmni nazarda tutmoqda. Bundan tashqari, ilm o'rganishni uning muhimrog'idan boshlash kerakligi ta'kidlanmoqda. "Muhimroq" yoki "nomuhimroq" ilmlar insonning o'z oldiga qo'ygan maqsadidan kelib chiqqan holda toifalashtirilishi kerak. O'z oldiga mohir duradgor bo'lishni maqsad qilgan inson uchun muhim bo'lgan ilmlar mohir jarroh bo'lish niyatida ilm o'rganayotgan o'quvchi uchun nomuhim hisoblanishi tabiiy. Bu fikrlarning barchasi psixologiya fanidagi "motivlarning anglanilmaganligi" masalasiga borib taqaladi. Demak, o'quv faoliyati motivlari o'quvchi uchun "muhimligi" yoki "nomuhimligi" nuqtai nazaridan ham ular tabaqalanishi zarur. Bu esa, tabiiyki, motivlar anglangandagina sodir bo'lishi mumkin, xolos.

"Yettinchi vazifa: avvalgi fanni mukammal o'rganmasdan turib, boshqasiga kirishmaslik. Chunki ilmlarning zaruratiga ko'ra, tartib-martabasi bor. Bir ilm ikkinchi ilm sari yo'l vazifasini o'taydi. Demak, o'sha tartib va tadrijga rioya qilgandagina muvaffaqiyat qozoniladi" [2]. Bu o'rinda ham o'quv faoliyati jarayonida almashinib turadigan o'quv motivlarida ma'lum "tartib va tadrij" bo'lishi zaruriyati muallif tomonidan ta'kidlanayapti. O'quv motivlarining tartibi deganda, insonning o'z oldiga qo'ygan ilm olish maqsadiga yetishish jarayonida soddadan murakkabga intiladigan, umumiydan juz'iyga boradigan fikriy yo'lni tushunish lozim.

Masalan, psixikani o'rganish uning biologik va fiziologik asoslarini o'rganishdan boshlangani maqsadga muvofiq. Chunki psixika miyaning yoki uning oliy nerv faoliyatining funksiyasi hisoblanadi. Endi "tadrij"ning ma'nosini tahlil qilib chiqaylik. "Tadrij" degani olinayotgan ilmlarda mantiqiy yuksalish yuzaga kelishini nazarda tutadi. Buning uchun esa o'quv motivlarining tuzilishi ham soddadan murakkabga qarab yo'nalishi zaruriy ijtimoiy voqelikdir.

"Sakkizinchi vazifa: "sharafli ilmlarga" olib boradigan sabablarni ham bilish lozim. Sabablar deganda, ikki narsa nazarda tutiladi: birinchisi – natijaning sharafli bo'lishi, bunga din va tib ilmlari misol bo'ladi; ikkinchisi – dalilning quvvatli va ishonchli bo'lishi: bunga hisob-kitob, nujum ilmlarini misol keltirish mumkin"[2]. Bu o'rinda

muallif tomonidan o'quv motivlarini shakllantirishda nimalarga asoslanish kerakligi to'g'risidagi fikr-mulohaza ilgari suriladi. Jumladan, ilm olishdagi natijaning sharafligi bo'lishiga misol: qulf yasash ilmini o'rganish motivi ikki xil bo'lishi mumkin: yo qulf yasab, odamlarga foyda keltirish yoki odamlarning uyidagi qulflarni ochib, o'g'irlik qilish. Albatta, bu motivlar asosida ilm olib, o'sha ilmlarni ijtimoiy turmushga tatbiq qilganda birinchisi eng sharaflisidir.

“To'qqizinchi vazifa: o'quvchining maqsadi bu dunyoda botinni ziynatlab, fazilat ila go'zallashtirishdan iborat. Ma'lum ma'noda yuksalish bo'lishi lozim. Zinhor mansab, mol-dunyo, obro' qozonish, nodonlarcha tortishish va yaqinlari bilan faxrlanishni g'oya qilib olmaslik kerak”[2]. Bu fikrlar orqali birinchi o'rinda tolibi ilmning o'z maqsadlarini to'g'ri belgilab olishi zarurligi haqidagi g'oya ilgari surilmoqda. “Maqsadni belgilash” murakkab pedagogik-psixologik jarayon hisoblanib, bu jarayonga o'quvchi, maktab, ota-ona, ijtimoiy va iqtisodiy omillar o'z ta'sirini ko'rsatadi. Ta'lim jarayonida o'quvchining o'z maqsadini to'g'ri belgilashiga yuqoridagi omillarning har biri u yoki bu darajada o'z ta'sir kuchini o'tkazadi. Bu ta'sir mohiyatini o'rganish va o'quvchida ichki ijobiy o'quv motivlarini shakllantirishda uning o'rnini aniqlash hamda bu yo'nalishda samarali dasturlar ishlab chiqish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biridir.

Shu nuqtai nazardan, **“o'ninchi vazifa:** muhim ahamiyat kasb etadi: “Tolibi ilm ilmlarning maqsadga yetkazuvchi nisbatini yaxshi bilishi lozim”[2]. Bu vazifa mazmunida tolibi ilm o'z oldiga qo'ygan maqsadga qaysi ilm turi tezroq yetkazishini aniqlab olmog'i lozimligi mujassamlashadi, faqat ana shundagina uning maqsadga erishishidagi mashaqqatlari kamayadi. Ma'lum ma'noda, bu vazifa yuqorida zikr qilganimiz “maqsadni to'g'ri belgilash” jarayonining uzviy bosqichlaridan biri, desak ham xato qilmaymiz. Muallif bu o'rinda o'quv motivlarini aniq qilib ikkita turga ajratadi: ichki va tashqi motivlar, ijobiy va salbiy motivlar. Shu bilan birgalikda, o'quv motivlarining axloqiy tomonlarini ham ochib beradi. O'quv motivlari, hech bo'lmaganda, uch tomonlama o'rganilsa, har tomonlama, kompleks holda o'rganilgan hisoblanadi. Bu tomonlar-psixologik, pedagogik va axloqiy-etik jihatlarni o'zida gavdalantiradi. G'azzoliy bu ma'noda mantiq va munozara (diskussiya) ilmini keksaygan davrda o'rganishdan odamlarni qaytarishga undaydi. Bu hol psixologiyadagi muhim bir muammoga borib taqaladi. U ham bo'lsa, o'quv motivlarini shakllantirish jarayonida insonning tipologik xususiyatlariga (bu o'rinda – akmeologik, gender kabilarga) e'tibor qilish zarurati muammosidir. Darhaqiqat, insonning yosh, jins, temperament, etnik xususiyatlari ham o'quv motivlarining shakllanishiga o'z ta'sirini ko'rsatadi. Bu muammolar doirasida psixologik va pedagogik tadqiqotlar olib borilsa, maqsadga muvofiq bo'lar edi.

MUHOKAMA (ОБСУЖДЕНИЕ / DISCUSSION).

Abu Homid al-G‘azzoliy o‘zining “Ilm-i laduni” asarida o‘ziga-o‘zi ta’lim berish jarayoni bilan ta’lim olish jarayonidagi o‘zaro dialektik aloqaga e’tiborni qaratadi. Uning fikricha, o‘quv faoliyatining sub’ekti hisoblangan o‘quvchi bir vaqtning o‘zida ustozdan (ya’ni, tashqaridan) ta’lim olishi bilan birgalikda, u o‘ziga-o‘zi ta’lim (ya’ni, ichdan) berishi ham mumkin [3],[6].

O‘quv motivlarini shakllantirishda, shubhasiz, bu ikki komponentni yoddan chiqarmaslik kerak. Muallif o‘z kitobining “Bilimlarni o‘zlashtirishning yo‘llari haqida”gi faslida bilim olishning uch xil yo‘lini ko‘rsatadi. Birinchisi-vahiy. Bu ilm olish yo‘li faqatgina payg‘ambarlarga xosdir. Ikkinchisi-ilhom. Bu ilm olish yo‘li ilmi insonlarga berilgan. Nihoyat, “ustoz-o‘quvchi” yo‘nalishidagi ilm olish usuli. Bu oddiy insonlarga xosdir” [6]. Bu o‘rinda shuni ta’kidlash joizki, ilhom – psixologiya fanidagi intuitiv bilim olishga to‘g‘ri kelsa, so‘nggi ilm olish yo‘li – ratsional, reflektiv uslublari yordami bilan ilm olishga to‘g‘ri keladi.

Biz yuqoridagi satrlarda buyuk alloma Abu Homid al-G‘azzoliyning ilm olish jarayonida o‘quv motivlarining o‘rni haqida ilgari surgan fikrlarini bayon qildik. Mutafakkirning ming yil burun ilgari surgan g‘oyalari naqadar hayotbaxshligi, bugungi kunda ham o‘z qimmatini yo‘qotmaganligini ta’kidladik. Agar biz “O‘quv motivatsiyasi psixologiyasi” fani bo‘yicha biron-bir tadqiqot o‘tkazmoqchi bo‘lsak, albatta, o‘tmish allomalarining ta’limotlarini nazardan chetda qoldirmasligimiz lozim.

XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION).

Kursantlarning ruhiy (psixologik) omillariga ta’lim jarayonida turlicha ta’sir ko‘rsatadigan salbiy tasirlardan xoli kilib ta’lim berishni tashkil etish maqsadga muvofiq ekanligini takidlashgan mutafakkirlar.

Shunday qilib, Sharq mutafakkirlari o‘quvchi kuchli xotiraga, iroda va tafakkurga, aql-zakovatga, farosatga, ravon nutqqa ega bo‘lishini, ko‘zlagan maqsadiga erishish yo‘lida jonbozlik, qat’iyatlilik ko‘rsatishni, o‘z imkoniyatlariga to‘g‘ri yo‘l topa olishga intilishini, vijdonli, samimiy, odobli, nazokatli, ishchan, mas’ul shaxs sifatida faoliyat ko‘rsatishi zarur ekanligini uqtirib o‘tadilar va ularning ongli, ifodali, to‘g‘ri va tez o‘qishi ichki bog‘lanishlarga ega, deb ta’kidlaydilar. Mutafakkirlarning bunday mazmundagi qarashlari hozirgi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmaganligi bilan ajralib turadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abu Homid Muhammad ibn Muhammad al-G'azzoliy. Oxiratnoma.–T.: Yozuvchi, 1994. –29 b.
2. Imom Abu Homid Muhammad ibn Muhammad al-G'azzoliy. Ihyou ulumid-din (Din ilmlarini jonlantirish). Birinchi kitob. – T.: Movarounnahr, 2003. - 232 b.
3. Imam Abu Xamid Muxammad al-Gazali at-Tusi Ilm-i laduni/ Xisimatullin A.A. Sufizm. - SPb.: Azbuka-klassika, Peterburgskoe Vostokovedenie, 2003. – S.175216.
4. Imom G'azzoliy. Qiyomat va oxirat. – T.: Movarounnahr, 2004. - 85 b.
5. Mahmud Mahkam. Ahli dil: (Ma'naviy olam sirlari). – T.: O'qituvchi, 1997. - 158 b.
6. Xisimatullin A.A. Sufizm. – SPb.: Azbuka klassika- Peterburgskoe Vostokovedenie, 2003. - 224 s.